

6. Манн Т. Собрание сочинений. В 10 т. Т. 10. – М. : Худож. лит., 1961. – 696 с.
7. Мотылёва Т. Л. Томас Манн и русская литература / Т. Л. Мотылёва. – М. : Знание, 1975. – 64 с.
8. Русакова А. В. Томас Манн в поисках нового гуманизма / А. В. Русакова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. – 183 с.
9. Орехов В. В. Російська література та імагологічний дискурс у російсько-французькому літературному діалозі першої половини ХІХ в. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук [Електронний ресурс] / В. В. Орехов. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/349470.html>
10. Фёдоров А. А. Томас Манн. Время шедевров / А. А. Фёдоров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 336 с.

УДК 821.161.091

Наталія Вівчарик

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ІСТОРИЧНИХ ПОВІСТЯХ ГРИГОРА ЛУЖНИЦЬКОГО

У статті зроблено спробу аналізу історичних повістей Григора Лужницького крізь призму програмних ідейно-естетичних засад діяльності львівського літературного угруповання «Логос». При цьому основну увагу зосереджено на проблемі національної ідентичності, дослідженні опозиційних пар «свій–чужий», «свій–інакший», які у свідомості митця породжені цілою низкою і об'єктивних, і суб'єктивних чинників. Указується на виникнення своєрідної візії Батьківщини у творчості письменника-емігранта. Розглянуто засоби образотворення, з'ясовано сюжетно-композиційні особливості творів Григора Лужницького.

Ключові слова: історичні повісті, образ, міф, етнопсихологія, письменник-емігрант, опозиція «свій–чужий», символ.

Вивчарик Н. М. Проблема национальной идентичности в исторических повестях Григора Лужницкого. В статье сделана попытка анализа исторических повестей Григора Лужницкого сквозь призму программных идейно-эстетических оснований деятельности львовского литературного объединения «Логос». При этом основное внимание сосредоточено на проблеме национальной идентичности, изучении оппозиционных пар «свой–чужой», «свой–другой», которые в сознании художника порождены целым рядом и объективных, и субъективных факторов. Обращается внимание на возникновение своеобразной визии Родины в творчестве писателя-эмигранта. Рас-

смотрены средства изображения, уяснены сюжетно-композиционные особенности произведений Григора Лужницкого.

Ключевые слова: исторические повести, образ, миф, этнопсихология, писатель-эмигрант, оппозиция «свой–чужой», символ.

Vivcharik N. M. The Problem of National Identity in Historical Novels of Grygor Luzhnytsky. In the article the attempt was made to analyze historical novels of Grygor Luzhnytsky through the prism of program ideological and aesthetic principles of Lviv literary group “Logos” activity. The main attention is concentrated on the problem of national identity, research of opposite pairs «like us-allien», «like us»–«different», which in the artist’s perception are generated by number of factors, both objective and subjective. The original vision of the homeland in the works of writer-emigrant is pointed out. The means of image are considered, subject and composition features in works of Grygor Luzhnytsky are ascertained.

Key words: historical novels, character, myth, ethnopsychology, writer-emigrant, opposition «like us–allien», symbol.

Постановка наукової проблеми та її значення. Творчість Г. Лужницького (псевдоніми – С. Ордівський, Б. Полянч) доцільно розглядати в контексті діяльності львівської групи християнських письменників «Логос» (1922–1939), ідейно-філософські засади якої ґрунтувалися на релігійних та національних принципах, а тому протистояли атеїстичному й матеріалістичному підходу в літературі. Відтак письменники долучилися до так званої національної нарації (йдеться про таку оповідь, яка «у своїх концептуальних вимірах відображає ідеологію (або ж мітологію) складання, формування й утвердження нації» [3, 233]), на яку через історичні обставини була запрограмована Галичина. Імена цих письменників були надовго вилучені з літературного процесу, їм інкримінувалися «ворожість», «буржуазність». Різномасштабний науковий аналіз їхнього доробку є особливо **актуальним** у започаткованому процесі досягнення повноти й об’єктивності літературного процесу. Р. Олійник-Рахманний вважає, що рівень середовища, в якому діяли «логосівці», був високий: вони «становили силу в літературній та культурній сфері і залишили глибокий слід в українській ментальності» [4, 156]. Члени «Логосу», як і В. Липинський, національні ідеї якого запозичило літературне об’єднання, орієнтувалися в побудові своїх концепцій на етнопсихологічні особливості українців, специфіку їх світогляду та стали врешті його виразниками.

Тому не дивно, що у творчості «логосівців», серед яких Г. Лужницький – одна з найяскравіших постатей, постає проблема націо-

нальної ідентичності, яка реалізовується через розгортання опозиції «свій–чужий», «свій– інакша природа», які у свідомості митців виникають поступово і зумовлені цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед них – історичні, політичні, суспільні, культурні, особистісні. Їх неодноразово розглядали у своїх працях зарубіжні (Дж. Лірсен, М. Беллер, К. Вільям, П. Рікер) і українські науковці (М. Брацька, В. Орехова, О. Веретюк та ін.). Наша мета – інспірувати літературознавчий аналіз на рецепцію «іншого» у художній свідомості Г. Лужницького та її реалізацію в історичних повістях автора. Відповідно до мети поставлено такі завдання: дослідити ідейно-естетичні засади діяльності письменника, проаналізувати образну систему й сюжетно-композиційні особливості творів, указати на їх зв'язок із біографією письменника (вимушена еміграція).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Д.-А. Пажо зауважував, що метою літературного імагологічного дискурсу “чужого” (країни, народу) є не питання правдивості, а закони побудови, конструювання образу, роль стереотипів [9]. Їх незаперечним складником залишається ментальний чинник, який впливає на одне із ключових питань імагологічного дослідження – художню зумовленість образу “чужого”, “іншого” в національній літературі. Вибудовуючи його, письменник зазвичай, реалізовує певну ідею. Вона може проектуватися як на сучасні митцю події, так і на минуле, що «в той чи інший спосіб і добудовує сучасне, найчастіше профанне, ...буття» [3, 234]. Адже безпосереднє сприйняття співіснує зі спогадами, що особливо виразно простежується у творчості емігрантів, наприклад Г. Лужницького. Його звернення до історичної тематики стало своєрідною спробою збереження національної ідентичності, пасіонарного служіння Батьківщині поза її межами. Польська дослідниця Е. Вегант стверджує, що саме таким шляхом постає «література сумування» [10, 66]. За таких умов образ рідної землі зазнає суттєвої міфологізації. Відбувається ідеалізація візії Батьківщини. До проблеми мистецької самореалізації письменника-емігранта неодноразово зверталися такі дослідники, як О. Вознюк, А. Ковальчик, М. Питарш. Вони вказують, що письменник-вигнанець може по-різному реалізовувати себе у чужому просторі: пристосуватися, асимілюватися, послідовно продовжувати доеміграційну лінію або навіть творити «ілюзію присутності на Батьківщині» [2, 182]. Проте перебування в іншому силовому полі зумовлює переоцінку

цінностей, переосмислення попереднього досвіду. Науковці стверджують, що вимушена еміграція породжує нову візію простору, адже пов'язується зі своєрідним вигнанням. Тому неможливо витерти з пам'яті її причину. Для Г. Лужницького уособленням політичних переслідувань виступає Росія – образ всеохопної несправедливої влади, яка перетворила його на втікача-вигнанця, призвела до символічної смерті. Письменника було внесено до «чорного» списку, щоб урятувати його, друзі розмістили в газеті некролог, що сповіщав про його смерть, таким чином митцю вдалося непомітно покинути радянський простір.

До історичної тематики Г. Лужницький звертався і в український, і діаспорний періоди творчості. Дослідники стверджують, що світогляд автора суттєвих змін не зазнавав, оскільки художній історизм митця невіддільний від його світоглядних переконань. У структурі повістей навіть при інтригуючій фабулі розгортається ідея національного та християнського рівнів. Розвиваючи жанр пригодницької літератури, письменник зазначав: «...всякі екзотичні теми сенсаційності й криміналістики, перейнятої з англійського, французького чи навіть німецького роману, – не мають на нашому ґрунті умовин для розвитку. Зате українська нація розпоряджає іншим, ближчим джерелом сенсаційності й романтики. Джерелом, що добре знане лише недержавним народам» [7, 7]. Тому не дивно, що образ Батьківщини в історичних повістях письменника, на противагу радянському, полемічно загострений і міфологізований. Першорядним виступає не так характер персонажів, як цілісна ідея.

За співвідношенням достовірних фактів, вигадки і домислу повісті Г. Лужницького відносимо до історико-художніх. Окремі з них пов'язані тематично і сюжетно. Так, повісті «Багряний хрест», «Срібний череп», «Чорна ігуменя» творять своєрідну «козацьку» детективну трилогію. На це вказує наскрізна інтрига, брак повноцінної самостійної детективної розв'язки, одні й ті ж персонажі. Повісті «Сім золотих чаш», «Замок янгола смерті» пов'язані з проблемою еміграції, двогетьманством. Однак усі ці твори об'єднані спільною ідеєю. Її втіленням виступають як конкретні герої, так і цілі групи. Наприклад, чорнокирейники стали уособленням «логосівської» концепції служіння Україні. Вони є «втіленням концентрованої українськості та державності» і «перебувають у непримиренній опозиції до всього московського» [1, 175]. На противагу їм виступає чернь як

некерована, стихійна сила, яка несвідомо допомагає ворогам. У таких поглядах відчутні впливи В. Липинського, який основну роль у побудові держави відводив мудрому керівнику (гетьману) й інтелігенції. Згадані тлумачення пов'язані також із західноєвропейськими філософськими та соціологічними концепціями Ніцше, Ортеги-і-Гасета. У мотивуванні дій черні використано й етнопсихологічні чинники. Козацька еліта (чорнокирейники) ототожнюється з культурою, зокрема рільничою, а чернь – це некерована маса. За таким критерієм структурується і простір. Він поділяється на опанований та неосвоєний. Названа опозиційна пара відповідає основній дихотомії повістей – «Україна–Москва». До такого поділу письменник залучає насамперед географічний чинник: Україна належить до Європи, а Росія – країна азійська. Тому їй притаманна войовничість, намагання загарбати, полонити, асимілювати й панувати. У політичних стосунках вона проявляє непослідовність. Українці – народ гордий, але не зверхній, його еліті притаманна європейськість, тоді як росіяни втілюють азійські риси – «це варвари, підозрілі, неотесані, брудні, обжори» [5, 317]. Тому керманичам слід шукати союзників у Європі. Гетьмани Іван Скоропадський і Кирило Розумовський таємно співпрацюють з емігрантськими гетьманами: «Я десятки разів читав цей підпис, я любувався ним... І немає вже цього гидкого додатку: “Його Царського Пресвітлого Величства”... О, коби мені Господь дозволив передати булаву в руки Орлика...» [5, 274]. Гетьман, будучи мудрим стратегом, намагається приховати наміри творення незалежної держави. Про них читач довідується з текстових деталей, які відображають внутрішні переживання персонажа. На це вказують і монологи-звернення, монологи-усамітнення. Внутрішній стан героїв часто передається через зображення марень, видінь: «Гетьман оглянувся: місячне світло сріблило мапу, на якій великими, чорними буквами стояло: “Україна, або Земля Козацька”. Неначе жаль було гетьманові відходити... Нагло щось линуло за вікном, і на мапі щез напис: “Україна, або Земля Козацька”, а появилася тінь, наче якогось двоголового вірла» [5, 49–50]. Образ птаха символічний. Він пов'язаний з геральдиком: двоголовий орел – головний елемент російського герба, символ могутності влади. Існування української держави, опиняється під загрозою. Письменник розглядає і географічний, і політичний аспекти цього.

Країни Західної Європи, хоча й допомагають емігрантським гетьманам, роблять це з корисливою метою. Вони намагаються запобігти московському впливу на політику їхніх держав, отримати під свій контроль нові території: «не в Швеції, і не в Англії, і не у Франції розіграється бій за владу над світом, а в Україні» [5, 288], «коли дійде до порозуміння між Францією й Україною, тоді й Росія і її вірний союзник, наша Саксонія, як усі германські князівства, перестануть бути керманічами світової політики. Керму володіння над Європою візьмуть в свої руки Франція й Україна» [6, 11]. Союзниками України показано Францію та Швецію, прихильно до неї ставляться японські дипломати (Тукагава, Шавальє де Мезон Руж із повісті «Сім золотих чаш»). Ворожу позицію займають Росія та Польща. Вони використовують для боротьби усі можливі засоби: змови, підкупи, інтриги, таємні вбивства. Намагаючись знищити будь-які прояви українськості, ворог вдається до релігійних підступів: «...нам треба захищати нашу Церкву, яку Москва й Польща роздирають між собою, бо народу, поки не зруйнують Церкви його, вони не знищать» [6, 120].

У повісті «Сім золотих чаш» пильним захисником церковних та державних ідей виступає рід Шептицьких – митрополит Атанасій та його небіж Федір. Резиденція владики на горі Святого Юра чи не єдина територія, на якій діють релігійні настанови та закони України. Оскільки національний простір втрачається, то його намагаються зберегти хоча б на певній території – резиденції митрополита. Вона стала своєрідною державою у державі, а її кордони сприймаються як образ ритуального порога. Г. Лужницький послідовно дотримується «логосівської» концепції щодо збереження релігійної і національної ідентичності.

Гетьман виступає в ролі будівничого держави, розважливого провідника, «батька». С. Андрусів зауважує, що «посада і вік гетьмана, хвороба (постійно підкреслюється вичерпаність його життєвої снаги, протилежна до зрілої мужності та молодості чорнокирейників) перебувають у парадигмі Старий Батько, а з погляду колективного підсвідомого – архетип Мудрий Старець (Великий Батько)» [1, 178]. Гетьман має право володіти українським простором. Боротися за нього змушує туга за власною ідентичністю та автентичністю України (сакральний простір рідної землі): «Не до жартів тому, кому руйнують хату» [5, 157]. А за твердженням вчених, країна – це не просто територія, це ідея, а нації можуть реалізувати себе тільки у власних

державих. Звідси прагнення повернути кордони та устрій рідного простору заради збереження національної ідентичності. Письменник стверджує, що Росія, діючи за принципом «поділяй та владарюй», підкорила Україну, використала її історичну назву: «Просто: старовинну назву Русь, чи то пак “Русія”, цар Петро накидає всім підкореним собі народам. Історична назва москалів, Московія, перестає існувати, так як перестане існувати назва Україна...» [6, 318].

С. Андрусів зауважує, що «дім-держава – це житло, що захищає народ, націю від хаосу небуття, а нація, народ теж повинні захищати його своєю присутністю, не тільки фізичним, а й метафізичним проживанням і переживанням цього простору оживляти його, не давати йому стати мертвим» [1, 98]. Присутність «чужого» руйнує саме поняття «дому». А новий, невідомий простір викликає почуття страху та невпевненості. При переході до нього герої втрачають опору у вигляді старого простору з його якостями, їх огортає жах, який є елементом пізнання, відчуттям дисгармонійності світу: зокрема «життя емігранта – це подвоєне буття чи інобуття: у зовнішньому, реальному, фізично присутньому просторі чужої культури і внутрішньому, символічному та метафізичному рідної» [1, 315].

Гетьман, будучи Господарем, позбавлений «власного» дому (намагання Росії та Польщі поділити Україну), тому змушений стати Войовником заради утвердження ідеї державності. Постаті гетьманів в історичних повістях Г. Лужницького не просто образи, а ідеологи. На думку М. Шлемкевича, «найвиразніше за козацьких часів втілювали дихотомію “Схід-Захід” Хмельницький та Сагайдачний» [8, 8]. Проте Україна в творах Г. Лужницького не ототожнюється з Європою, а виявляє притаманні тільки їй риси, що розкривається у моральному кодексі: вмінні відстояти свою честь, повазі до жінки-матері, постійності почуттів. Їх репрезентантом у історичних повістях є чорнокирейники. Тому витворюється комплекс «персонаж та його продовження»: чорнокирейники виступають продовженням образу гетьмана, а чернь пов'язана з поняттям «Схід». Проте «надмірно акцентована погорда до черні, нагромадження звинувачень проти неї, безоглядне і невтомне виліплювання з неї образу ворога дещо нав'язливе, так само як і невпинне та запопадливе нахвалювання “народної маси” у радянській історичній прозі» [1, 173]. І хоча в історичних повістях Г. Лужницького трапляються образи різних країн, зокрема Польщі, Франції, образ Росії є найчастотнішим. А

пов'язані з ним негативні конотації зумовлені історичними, політичними та ідеологічними чинниками.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Г. Лужницький спробував дослідити внутрішній світ людини, у якої забрано Батьківщину: чи зможе емігрант або людина при бездержав'ї зберегти національну ідентичність? Поняття Вітчизни у творах письменника співвідноситься з поняттям «дім»: «...відповіжте самі собі на питання: де я властиво живу, де живе людина, якій відібрано вітчизну?!», тобто автентичний простір [6, 34]. Поняття «батьківщини» конотує низку моральних і політичних чинників. Таким чином герої історичних повістей Г. Лужницького набувають статусу «бездомних». Еміграція творить опозиційну пару поняттю «дім». Фрагментація простору зумовлена основною дихотомією – Україна–Росія («свій–чужий»), вимушеним перебуванням значної частини інтелігенції за кордоном. Образ Росії (Московії) можна вважати втіленням однієї з усталених імагологічних констант українського духовного простору та національної свідомості. Г. Лужницький створив ідеал активно-творчого героя, який на протигагу стихійній пропонує «ділову» концепцію побудови держави.

Схоже структурування простору, дійових осіб простежується в історичній драматургії Г. Лужницького. Її літературознавче вивчення й аналіз дадуть змогу суттєво розширити імагологічні дослідження різножанрового доробку митця, простеживши при цьому послідовність дотримання ним «логосівських» ідейно-філософських засад творчості.

Список використаної літератури

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. : [монографія] / С. М. Андрусів. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Вознюк О. Еміграційна візія іншого: теоретичний аспект / О. Вознюк // Вісн. Львів. ун-ту. Серія : Філологія. – 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 178–184.
3. Гундорова Т. І. Проявлення слова: Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація / Т. І. Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 298 с.
4. Олійник-Рахманний Р. Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні: 1919–1939 роки / Р. Олійник-Рахманний. – К. : Четверта хвиля, 1999. – 240 с.
5. Ордівський С. Чорна ігуменя / С. Ордівський. – Львів : Червона калина, 1994. – 412 с.

6. Полянич Б. Замок Янгола Смерти : сенсаційна повість / Б. Полянич. – Торонто : Добра книжка, 1963. – 200 с.
7. Полянич Б. Стріл уночі : сенсаційна повість / Б. Полянич. – Львів : Вид-во І. Тиктора, 1936. – 128 с.
8. Шлемкевич М. Галичанство / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк ; Торонто : Ключі, 1956. – 104 с.
9. Pageaux D.-Y. De l'imagerie culturelle à l'imaginaire / D.-Y. Pageaux // Précis de littérature comparée. – P., 1989. – P. 139–140.
10. Wiegand E. Emigracyjne teorie «małych ojczyzn» / E. Wiegand // Pisarz na emigracji. Mitologie, style, strategie przetrwania / [pod red. H. Gosk, A. Kowalczyk]. – Warszawa : Elipsa, 2005. – S. 63–78.

УДК 82-2 “19”(4):94(37):140”19”(4):008(=16)

Лідія Зелінська

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗУ ТИРАНА В ДРАМІ «КАЛІГУЛА» АЛЬБЕРА КАМЮ І ПОСТТОТАЛІТАРНИЙ СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

У статті проаналізовано твір письменника-екзистенціаліста з погляду історії, засад філософії, жанру екзистенціалістської драми і розглянуто театральні постановки драми в Україні, Росії, Польщі. Відзначено складність видовищної репрезентації тексту, втрату авторського жанру під впливом посттоталітарної культури.

Ключові слова: екзистенціальна драма, пошуки смислу, тиран, імідж.

Зелінская Л. В. Деконструкция образа тирана в драме «Калигула» Альбера Камю и посттоталитарный славянский театральный контекст. В статье проанализировано произведение писателя-экзистенциалиста с точки зрения истории, философии, жанра экзистенциалистской драмы и рассмотрены театральные постановки этой драмы в Украине, России, Польше. Отмечена сложность зрелищной репрезентации текста, потеря авторского жанра под влиянием посттоталитарной культуры.

Ключевые слова: экзистенциальная драма, поиски смысла, тиран, имидж.

Zelinska L. V. Deconstruction of the Image of Tyrant in the Drama *Caligula* by Albert Camus and Post-Totalitarian Slavic Theatrical Context. The article analyzes the work of a French existentialist writer in terms of history, philosophy, existentialism drama genre and the theatrical interpretations of the comprehension in Ukraine, Poland, Russia; loss of copyright genre influenced by post-totalitarian culture.

Key words: existentialism drama, sense of existence, the tyrant, the image.